

Світлана ПЕТЬКУН

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ — ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

У статті висвітлюється необхідність глибокого і всебічного вивчення діяльності та багатогранного творчого доробку діячів української науки і культури, які своєю самовідданою працею сприяли збереженню самобутності українського народу. Автор пропонує більш детально вивчати спадщину українського вченого зі світовим іменем Агатангела Юхимовича Кримського.

Ключові слова: українознавство, сходознавство, українство, українська наука, українська культура.

© С. ПЕТЬКУН, 2013

Український народ віками творив власну самобутну культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи надбання інших народів. Цим самим вони розвивали не лише національну культуру, але й зробили вагомий внесок у скарбницю світової. Особливістю української культури є її відкритість і здатність сприймати й українізувати різні культурні впливи.

Актуальність нашої теми обумовлена необхідністю глибокого і всебічного вивчення діяльності та багатогранного творчого доробку діячів української науки і культури, які своєю самовідданою працею сприяли збереженню самобутності українського народу. Яскравою постаттю серед плеяди українських науковців особливо вирізняється Агатангел Юхимович Кримський, один із видатних вчених світу, за походженням — кримський татарин, що стояв біля витоків формування Української Академії наук і все своє життя присвятив науці; людина, яка знала понад 60 мов, і всі діалектні особливості української мови. Він належить до блискучої когорти подвижників української науки і культури другої половини XIX — початку XX ст., діяльність і творчість якого стали невід'ємною складовою частиною українського сходознавства, славістики, літератури, фольклору, історії, етнографії, культури. Однак, про нього практично не написано в сучасних підручниках історії, його літературні праці не входять у шкільну програму.

Завдання нашої статті полягає в тому, щоб привернути увагу до багатогранної наукової та культурної спадщини вченого.

А. Кримський здійснив вагомий внесок у розвиток української науки, пройшов довгий і важкий шлях Великого Українця, хоча й не був українцем по крові. Його «українське обличчя» — це і художня література, критика, українознавство (в переважній більшості у сфері мовознавчих дисциплін), політика і, найбільше, — мова та мовознавство. «Життєвий шлях А. Кримського — це подвиг, який гідний подиву і найбільшої шани, — І. Курас писав у своїй статті з нагоди роковин від дня народження А. Кримського. — Зміст цього подвигу вимірюється такою кількістю книг, досліджень, видань, наукових розвідок, творів художньої літератури, підручників, довідників, словників, що з них можна було б скласти багатогалузеву бібліотеку. В історії української культури спадщина Крим-

ського кількісно поступається лише перед спадщиною Івана Франка, який свого часу зазначив: «Лиш в праці варто і для праці жити». Такий трудовий девіз був повсякденною життєвою нормою і для А. Кримського.

У своїх автобіографіях він незмінно говорить про навчання, про науку, про здійснене, про планове» [6, с. 9]. Через активну діяльність вченого у різних сферах (орієнталістика, славістика, політика, публіцистика, література, націологія) спадщина його надзвичайно важко піддається системному аналізу. До того ж варто сказати, що маємо справу з досить суперечливою і складною особистістю.

Інформація про А. Кримського розпочинається з огляду надзвичайних фактів його знань: він написав сотні статей, підручників, досліджень, зробив переклади художніх творів, перш за все, з перської й арабської мов. Про нього можна сказати, що він є втіленням досконалості людського інтелекту й пам'яті. «Він — перший і донині найвидатніший український сходознавець» [7, с. 12].

У життєвій та науковій діяльності А. Кримського два періоди: перший — московський (29 років: 1889 — осінь 1918 рр.) і другий — київський (23 роки) — після переїзду вченого восени 1918 р. до Києва. Перший період пов'язаний з Лазаревським інститутом східних мов у Москві, уся київська доба невіддільна від Української Академії наук, де вчений виконував керівні функції як неодмінний секретар (до 1928 р.) та як голова Першого (Історично-філологічного) відділу (до 1929 р.).

Працюючи в Лазаревському інституті східних мов, А. Кримський видає фундаментальний посібник «Лекции по истории семитских языков» (вип. I — «Семитские языки и арабский язык доклассический» — 1902, вип. II — «классический арабский язык» — 1903). Він створює також інші важливі посібники: «Источники для истории Мохаммеда и литературы о нём» (1902), «История мусульманства», ч. 1 (1904), «Мусульманство и його будучність» (1904), «История арабов и арабской литературы светской и духовной» (1911—1914), «Арабская хрестоматия» (1916).

З лінгвістичних праць у галузі арабістики особливо слід відзначити «Очерк произношения арабских звуков» (1910), «Из области арабской лингвистики» (1912), переклад «Корану» з коментарем.

Монографії-посібники А. Кримського з різних галузей сходознавства, на думку академіка І. Крачковського, відігравали винятково важливу роль у вихованні й становленні майбутніх орієталістів: «Вони витримували багато видань, не завжди були закінченими, іноді мали переважно бібліографічний характер, який затінював провідну нитку викладу, але завжди поширювалися далеко за межі найближчої аудиторії молоді, яка навчалася, завжди знаходили доступ у найвіддаленіші кутки Росії, в найрізноманітніші кола... Досить пригадати, що Л. Толстой, за його власними словами, «вивчав «Коран» за Кримським», йому ж належить дуже похвальний відзив на працю А.Ю. Кримського про «1001 ніч» [7, с. 169].

А. Кримський був автором усіх найважливіших статей, в яких йшлося про мови, історію, етнографію, літератури народів Близького Сходу, словника Брокгауза і Ефрона та словника Граната.

Оцінюючи науковий доробок А. Кримського-сходознавця, академік І. Крачковський писав, що «для популяризації науки у нас він зробив більше, ніж усі попередні й сучасні йому арабісти» [4, с. 22].

Мовознавець широкого профілю, А. Кримський інтенсивно працював також над проблемами слов'янської філології, його цікавила українська граматики, лексикологія і лексикографія, діалектологія, український правопис, українське літературознавство, фольклористика та етнографія.

Провідна риса особистості А. Кримського — роздвоєння — виявилася, зокрема, в його метаннях між природним «батьком» — сходознавством і «прибраним» — українознавством. Безсумнівно, рішення щодо навчання в Лазаревському інституті східних мов у Москві було прийняте під впливом родинного коріння. Він часто запитував самого себе, чи це конфлікт між його власною не українською «кров'ю» і його політичним українством. Це простежується у листі до Б. Грінченка від 21 липня 1893 року: «Я собі частенько філософствую про вплив крові на національні симпатії. Нема такого впливу! Адже оті великоруські селяни, яких я зустріваю, по крові міні ніби й рідні, а часом же я до них обоятний? Чом, коли я на них дивлюся, мене тягне на Вкраїну, дарма що я зовсім не українець, мене тягне до селянина-українця з його мовою, з його обличчям тіпом, з

його, нарешті, вбранням» [3, арк. 1]. Суттєвою причиною у виборі майбутнього шляху також стала суцільна фальсифікація української минувшини тодішніми істориками, на яку натрапив юнак, що «не стандартно» мислив. Вже в колегії Павла Ґалагана майбутній вчений, переважно під впливом П. Житецького, дізнався, що майже всі українські історичні джерела великодержавні «мужі» нищили, обезличували, «тягнучи» нащадків героїчних русичів-козаків у «морок суцільного безпам'ятства». А. Кримський у знак протесту прагнув віднайти істинність української минувшини саме у східних джерелах і архівах, у спогадах мандрівників, які досліджували і знали Русь.

Навчаючись у Москві, А. Кримський не полишав займатися українською справою. В листі до Б. Грінченка він пише: «Спитається ...нащо я працюю задля московських товариств, а не задля укр[аїнських] видань? Через те, що та область науки, в якій я себе почуваю хоч трохи дужчим, не має органів на укр[аїнській] мові... А друга причина — тая, що я, коли зможу вчинити що-неб[удь] добре задля України, то тільки через науку, і скажу як: успішна наукова праця дасть мені змогу завести тісні зносини з російською пресою, дозволить мені виступати в рос[ійських] часописах з обороною українських інтересів» [5, с. 132]. Далі він говорить про те, «що нам дуже треба таких людей, які б обстоювали за Україною в рос[ійській]пресі...» [5, с. 132]. Також він звертає увагу на те, що «великороси, навіть дуже поступові, часто байдужо стосуються до всяких виступів «Моск[овських] Вед[омостей]» і К проти українства і сподіватися пуття можна тільки од українців самих. Коли мені пощастить досягти цієї мети, то я, либонь, смітиму дивитися в вічі всім чесним патріотам» [2, арк. 6]. Він переконаний в тому, що безпосередня допомога Україні більше принесе користі, ніж посередня.

Все своє життя А. Кримський мріяв служити українській науці й культурі. То ж коли його запросили (М. Василенко і В. Вернадський) долучитись до створення Української Академії наук, він прийняв запрошення. З 1918 р. ім'я А. Кримського тісно переплелось з Академією наук.

Великі надії покладав А. Кримський на Українську Академію наук, із заснуванням якої пов'язував відродження української культури і науки, зростан-

ня національної самосвідомості. Разом з В. Вернадським і М. Василенком вони сформували свою принципову позицію щодо цього, яку останній проголосив у програмній промові на першому ж засіданні щойно створеної Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Йшлося про те, що в Академії необхідно поглиблено вивчати український народ, зокрема його життя, культуру, історію, бо до цього часу «не було на Вкраїні такого дослідничого осередку для вивчення історії, побуту, фольклору, письменства, мови, мистецтва та музики, економічних умов життя, фізичної природи українського народу. Час минав, без вороття зникали й гинули численні позначки минулості й сучасності, яких не встигали зафіксувати нечисленні, розкидані, позбавлені необхідних для такої праці засобів наукові робітники. До якої царини наукового знання, зв'язаного з українським народом, ми тепер не зазираємо, скрізь ми бачимо величезне поле неторкнутої наукової праці, відсутність необхідної для цього організації, розкиданість та випадковість зайнятих нею сил» [8, с. 4].

А. Кримський разом з провідними вченими Академії: В. Вернадським, С. Тимошенком, М. Василенком та іншими дбали про те, щоб Академія була інституцією справді державної ваги, яка користувалася світовим визнанням: «Українська Академія наук як вища українська наукова національна установа ставить собі метою, крім общенаукових завдань також всебічне вивчення на основі української самостійної культури і української мови, сучасності і минулого України, країни і її народу» [1, арк. 217].

Отже, наукова та культурна спадщина вченого в наш час заслуговує на більш детальне вивчення, бо завдяки зусиллям А. Кримського, з утворенням Історично-філологічного відділу Української Академії наук, в концепцію якого було покладено ідею національного відродження, українознавство вперше здобуло плідне підґрунтя для свого розвитку. В Історично-філологічному відділі були створені комісії: для складання словника живої української мови, яку очолив А. Кримський; історично-географічного словника української землі; археографічна (для видання пам'яток мови, письменства); правописно-термінологічна.

Про А. Кримського можна сказати, що він є втіленням досконалості людського інтелекту й пам'яті.

1. Архів Президії НАН України. — Ф. 251. — Оп. 31. — Спр. 2. — 237 арк.
2. ІР НБУВ. — Ф. 36. — № 105. — 16 арк. — (Кримський А. Вірші і щоденник 1890 р. Запис від 1 квітня 1890 р.).
3. ІР НБУВ. — Ф. 3. — № 37859. — 4 арк. — (Лист А. Кримського до Б. Грінченка від 21 липня 1893 р.).
4. Крачковский И. Академик АН УССР А.Е. Крымский. / И. Крачковский // Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. — М., 1941. — № 3. — 368 с.
5. Кримський А. Етнографічні й інші українські видання московських лубочників / А. Кримський // Розвідки, статті та замітки. — К., 1928. — 370 с.
6. Курас І. А.Ю. Кримський — видатний український учений-гуманіст / І. Курас // Матеріали ювілейної сесії секції гуманітарних наук Національної академії наук України, присвяченої 130-річчю від дня народження А.Ю. Кримського. — К., 2001. — 368 с.
7. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського / С. Павличко. — К. : Основи, 2001. — 328 с.
8. Пояснювальна записка до законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — 32 с.

Svitlana Petkun

AHATANHEL KRYMSKY AS A PHENOMENON OF UKRAINIAN SCIENCE AND CULTURE

The article has thrown some light upon the need of deep and multilateral researches in activities and creative heritage by maîtres of Ukrainian science and culture who owing to their self-sacrificing work had promoted the salvation of Ukrainian people's originality. The author has launched the claim of more detailed studies in the heritage of Ahatanhel Yukhymovych Krymsky, the world-known Ukrainian scientist

Keywords: Ukrainian studies, Oriental studies, Ukrainism, Ukrainian science, Ukrainian culture.

Світлана Петькун

АГАТАНГЕЛ КРЫМСКИЙ — ФЕНОМЕН УКРАИНСКОЙ НАУКИ И КУЛЬТУРЫ

У статье освещается необходимость глубокого и всестороннего изучения деятельности и многогранного творческого наследия деятелей украинской науки и культуры, которые своей самозабвенной работой содействовали сохранению самобытности украинского народа. Автор предлагает более детально изучать труды украинского ученого с мировым именем — Агатангела Юхимовича Кримського.

Ключевые слова: украиноведение, востоковедение, украинство, украинская наука, украинская культура.